

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

**PRESA DE LIMBĂ IDIȘ DIN SPAȚIUL ROMÂNESC
EXTRA-CARPATIC
1855 – 1900**

Conducător științific :

Prof. Dr. **Rudolf GRĂF**

Doctorand:

Maria Augusta COSTIUC RADOSAV

Cluj-Napoca

2012

CUPRINS:

INTRODUCERE	3
CAPITOLUL 1.	
Istoriografia presei de limbă idiș din România	7
1.1. Perspective teoretice și repere conceptuale privind istoria presei și a publicațiilor periodice	7
1.2. Repere istoriografice privind cercetarea presei de limbă idiș din România	12
1.3. Repere metodologice privind cercetarea presei de limbă idiș din România	32
CAPITOLUL 2.	
Cadrul istoric european de apariție al publicațiilor periodice: secolele XV – XVII	40
CAPITOLUL 3.	
Periodicele idiș din Europa între secolele XVII – XIX	47
CAPITOLUL 4.	
Teme și repere privind istoria evreilor din spațiul românesc extra-carpatic	56
4.1. Tema comunitară	56
4.2. Tema cetățeniei	59
4.3. Evreii ca temă de stat	62
4.4. Tema sionistă	63
4.5. Tema emigrării.....	70
CAPITOLUL 5.	
Debutul publicisticii în limba idiș din spațiul românesc extra-carpatic: perioada 1855 – 1874	74
5.1. <i>Korot ha- 'itim</i> , Iași, 1855-1871	74
5.1.1. Context, delimitare și profil redacțional	74
5.1.2. Pledoarie pentru idiș <i>ante factum</i> : articolul-program	80
5.1.3. Structura și direcțiile editoriale	81
5.2. <i>Gazeta română-evreiască</i> , Iași, martie-aprilie 1859	96
5.3. <i>Di Tzayt / Timpulă</i> , București, mai-august 1859	112
5.3.1. Context, delimitare și profil redacțional	113
5.3.2. Articolul-program: în sens cu valorile timpului și în consens cu	

valorile timpului	122
5.3.3. Structura și direcțiile editoriale	126
5.4. <i>Et ledaber</i> , București, mai-iulie 1859	138
5.4.1. Context, delimitare și profil redacțional	138
5.4.2. Structura și direcțiile editoriale	139
CAPITOLUL 6.	
Cel mai longeviv jurnal din spațiul românesc extra-carpatic: <i>Hajoetz le-Bet Israel</i>	
<i>be-Romania</i> , București, 1874-1895	152
6.1. Context, delimitare și profil redacțional	152
6.2. Structura și direcțiile editoriale	154
CAPITOLUL 7.	
Primele cotidiene în limba idiș din spațiul românesc extra-carpatic: <i>Jüdischer Telegraph</i> , București 1877-1878 și <i>Der Politiker</i> , București, 1877	
	176
CAPITOLUL 8.	
Periodice idiș de interes general cu tematică politică, științifică, culturală sau economică	
	181
CAPITOLUL 9.	
Periodice idiș de interes general care susțin curentul sionist sau emigrarea	
	209
CAPITOLUL 10.	
Orientarea sionistă în publicistica idiș din spațiul românesc extra-carpatic	
	252
CAPITOLUL 11.	
Semantica titlurilor periodicelor idiș: teme și recurențe identitare și comunitare în lumea evreiască a secolului al XIX-lea din spațiul românesc extra-carpatic	
	259
CONCLUZII	269
BIBLIOGRAFIE	271
GLOSAR DE TERMENI	292
ANEXE	
Catalogul periodicelor în limba idiș apărute în Moldova și Țara Românească în secolul al XIX-lea	
	300

CUVINTE CHEIE:

Istoria presei evreiești, presă evreiască în România, presă idiș în România, periodice idiș în România, publicistică idiș în România

REZUMAT:

Cercetarea de față propusă ca teză de doctorat are drept obiectiv reconstituirea unui aspect de istorie culturală și de istoria comunicării în cadrul comunităților evreiești din Vechiul Regat al României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Presa de limbă idiș este expresia unei evoluții progresive și consolidate din punct de vedere social, economic, demografic și cultural al lumii evreiești din această parte a Europei.

Relevanța unei asemenea cercetări este oferită de faptul că, în comparație cu alte zone din Europa, presa idiș din Principatele Române a apărut mult mai devreme, a fost deosebit de bogată ca număr de periodice și, mai ales, s-a caracterizat printr-o semnificativă longevitate a acestor jurnale. Am pornit de la convingerea că, spre deosebire de alte abordări istoriografice privind istoria evreilor din România, cercetarea și analiza presei idiș introduce o privire dinlăuntru a problematicii evreiești din perioada 1855 – 1900. Pe marginea acestei cercetări se pot degaja răspunsuri la câteva întrebări esențiale: ce spune comunitatea evreiască despre marile probleme care o frământă (emancipare, antisemitism, locul evreilor în edificiul politic și constituțional al statului român); ce spune lumea creștină din țară și de peste hotare despre lumea evreiască; care sunt răspunsurile evreilor din România la provocările sionismului, etc. În principal, cercetarea presei evreiești de limbă idiș este, în primul rând, o analiză a discursului despre sine al comunităților evreiești din spațiul românesc extra-carpatic.

Structura lucrării, derulată pe parcursul a unsprezece capitole, cuprinde trei mari părți: aspecte metodologice și istoriografice privind cercetarea presei de limbă idiș, contextul istoric privind comunitățile evreiești din spațiul românesc extra-carpatic la care am asociat câteva repere istorice ale apariției presei idiș în Europa, analiza și reconstituirea etapelor presei idiș din spațiul românesc extra-carpatic în care am insistat asupra unor jurnale reprezentative din Principatele Române apărute între anii 1855 – 1900 și, în ultima parte, am încercat să analizez și să reconstitui ideile și tematica sionistă în cadrul periodicelor de limbă idiș.

Cercetarea propriu-zisă cuprinde și un catalog al periodicelor de limbă idiș apărute în Țara Românească și în Moldova în secolul al XIX-lea în care am inventariat și am cercetat

bibliografic aspecte inedite privind repertoriul presei idiș și am încercat să corectez aspectele de descriere tehnică și bibliografică din repertoriile și cataloagele elaborate anterior. Sper ca acest catalog să ofere o imagine cât mai completă asupra apariției presei idiș din acest spațiu românesc.

În prima parte a tezei am încercat să aduc o lectură critică asupra istoriografiei privind istoria presei și periodicelor dintr-o perspectivă foarte generală (europeană și internațională). Această lectură critică s-a centrat inițial asupra aspectelor teoretice și a reperelor conceptuale privind istoria presei și a publicațiilor periodice, conturate în câteva direcții: în primul rând, o perspectivă editorială sau de istoria edițiilor privind presa, apoi o perspectivă bibliografică privind „fizionomia periodicului”, o perspectivă de sociologia lecturii în care am încercat, pe baza informațiilor legate de prenumerați și a celor extrase din corespondența redacțiilor cu cititorii, să conturez impactul presei în comunitate, o perspectivă culturală care să restituie practicile lecturii presei și raportul dintre informațiile scrise și orale din comunitățile evreiești în care lectura presei poate fi pusă în relație directă cu reprezentările și imaginarul popular tensionat de tradiție și inovație și, în ultimul rând, am încercat o lectură a presei idiș ca agent sau factor de constituire a opiniei publice și civice în mediul evreiesc.

În ceea ce privește reperele istoriografice privind presa idiș, am încercat să analizez lucrările de referință precum dicționarele, lexicoanele, enciclopediile dedicate presei, apoi am luat în considerare sintezele și monografiile dedicate acestei teme și, în al treilea rând, am analizat studiile de istoria presei apărute în reviste de specialitate și în volume colective.

Am considerat că o perspectivă mai largă asupra istoriografiei presei idiș poate fi oferită de o succintă reconstituire și analiză a cadrului istoric european din secolele XVII – XIX privind apariția periodicelor de limbă idiș pentru a proiecta acest capitol de istorie culturală a evreilor din România pe un fundal european cu importante sugestii comparative.

Din prima parte a tezei nu putea să lipsească reconstituirea sintetică a principalelor etape din istoria evreilor din spațiul românesc extra-carpatic, evitând însă o istorie la pas, eminentamente reconstitativă și nerelevantă în totalitate în relație cu subiectul cercetării. Tocmai de aceea am ales să concentrez istoria evenimentială a comunităților evreiești la nivelul unor teme dominante pentru fiecare epocă cercetată, teme care, în cele din urmă, ilustrează direcțiile principale ale evoluției istorice a comunităților evreiești din spațiul românesc. Astfel, am analizat succint câteva din aceste teme dominante care, în plan secundar, relevă și principalele etape cronologice ale istoriei comunităților evreiești: tema comunitară, tema

cetățeniei, evreii ca temă de stat, tema sionistă, tema emigrării. Aceste cinci mari teme recompun traseul evolutiv din punct de vedere demografic și social, politic și economic, instituțional și constituțional al acestei istorii evreiești.

Cea de-a doua mare parte a cercetării de față este dedicată reconstituirii, descrierii și analizei jurnalelor din perioada de debut a publicisticii idiș din spațiul românesc extracarpatic, plasată între anii 1855-1878. Modelul reconstitutiv-analitic pe care l-am adoptat în această parte a cercetării a cuprins mai multe direcții sau componente: contextul istoric al apariției periodicelor, profilul redacțional și tematica periodicelor, structura și direcțiile editoriale, articolul-program, perioada de apariție relevantă din punctul de vedere al audienței și al receptării periodicelor în spațiul comunitar.

Pentru perioada de debut a acestor publicații periodice am ales cele mai reprezentative periodice de limbă idiș, încercând să realizez în acest sens succinte monografii ale jurnalelor: *Korot ha-'itim*, Iași 1855 – 1871, *Gazeta română-evreiască*, Iași, martie – aprilie 1859, *Di Tzayt / Timpul*, București, mai – august 1859, *Et ledaber*, București, mai – iulie 1859. Un alt criteriu de selectare a periodicelor de limbă idiș a fost cel legat de durata de apariție și, în acest sens, am dedicat un capitol special celui mai longeviv jurnal idiș din spațiul românesc extracarpatic, și anume, *Hajoetz le-Bet Israel be-Romania*, București, 1874 – 1895.

Întrucât în spațiul românesc au apărut primele cotidiene idiș din această parte a Europei dar și din lume, am considerat că reconstituirea apariției și analiza unor astfel de publicații trebuie alocată unui capitol aparte, și anume, capitolul al șaptelea al lucrării, în care am cercetat primele cotidiene de limbă idiș din spațiul românesc extra-carpatic, apărute concomitent la București în timpul Războiului de Independență al României: *Jüdischer Telegraph*, București, 1877 – 1878 și *Der Politiker*, București, 1877.

Cea de-a treia parte a cercetării propusă ca teză de doctorat este dedicată analizei de tip tematic a acestor periodice, analiză ce ilustrează direcțiile de comunicare cele mai importante pe care proiectele editoriale le-au avut în vedere. Se pot distinge în acest sens o primă categorie de periodice idiș de interes general, apoi o categorie cu tematică politică, altele cu tematică științifică și culturală și o altă categorie cu tematică economică și comercială. O temă comună a periodicelor idiș este cea care se concentrează pe redarea unor contradicții sau dispute din interiorul comunității evreiești.

În ordinea tematică enunțată mai sus se pot menționa: periodice cu tematică generală precum *Der Rumenishe Izraelit*, Iași 1882, *Jehudith*, București, 1883, *Hatokea*, Botoșani,

1885, *Das Neue Volksblatt*, București, 1892. Din rândul jurnalelor cu tematică politică se remarcă *Galatzer Israelit*, Galați, 1887, dintre periodicele cu tematică economică și comercială *Hatzofe*, Roman, 1890, alături de care putem menționa publicații cu tematică culturală și științifică precum *Bukarester Israelit*, București, 1895 sau *Der Jüdische Geist*, Iași, 1898.

Una dintre cele mai importante teme abordate în periodicele de limba idiș este cea dedicată mișcării sioniste și a impactului acestei mișcări în lumea evreiască din România. Problematika sionistă a fost importantă pentru lumea evreiască europeană și, implicit, pentru comunitățile din spațiul românesc. Complexitatea acestei teme, determinată de o adevărată revoluție în zona identității cultural-politice a evreilor, a animat discuții pro și contra în interiorul comunităților evreiești. Sursele și informațiile pe această temă, oferite de presa idiș, pot reformula și amenda anumite clișee istoriografice centrate exclusiv pe tema emancipării în defavoarea temei sioniste și a formării conștiinței naționale a evreimii. Presa idiș demonstrează faptul că tema sionistă a surclasat tema emancipării, în condițiile în care ampla istoriografie de până acum a fost amplasată într-o exterioritate față de adevărata istorie-realitate a comunităților evreiești, din cauza blocajului lingvistic ce împiedica accesul la frământările interioare ale comunităților evreiești.

În proximitatea tematicii sioniste, capitolul al nouălea inventariază periodice care, deși au un profil editorial destinat interesului general, cuprind o serie de articole referitoare la sionismul herzlian și, anexată acestuia, temei emigrării spre continentul american. Din rândul acestor periodice se pot menționa *Die Jüdische Presse*, București, 1880, *Di Hoffnung*, Piatra Neamț, 1881, *Neue Jüdische Zeitung*, Iași, 1881, *Die Wahrheit*, Galați, 1883. În capitolul al zecelea am analizat publicațiile periodice idiș care dezbat cu predilecție tema sionistă sau sunt dedicate în exclusivitate acestui ideal politic. Din categoria acestor periodice se remarcă *Haghibor*, București, 1886, *Jüdisches Volksblatt*, Iași, 1886, *Der Jüdische Volksfreund*, Iași, 1887, *Das Volksblatt*, București, 1891, *Der Wahre Hajoetz*, București, 1895, *Der Kolonist*, București, 1881, *Der Emigrant*, Galați, 1882, *Die Jüdische Zukunft*, Iași, 1899, etc.

La această parte a tezei dedicată examinării tematice a periodicelor idiș am atașat un capitol separat în care am analizat semantica titlurilor periodicelor idiș, din care am degajat o serie de teme și recurențe identitare în lumea evreiască a secolului al XIX-lea. Titlurile mărturisesc prin formulările lor un univers semnificativ de teme dominante care frământă societatea evreiască. O primă serie semantică, rezultată din titlurile ziarelor, este cea legată de

problematica identitară. Titlurile periodicelor evidențiază apariția unor noi tipuri umane din cadrul tipologiei generale a comunităților evreiești precum: Colonistul (*Der Kolonist*), 1881, Emigrantul (*Der Emigrant*), 1882, Călătorul (*Der Wanderer*), 1885, Eroul (*Haghibor*), 1886. Aceste noi tipuri umane apărute în structura socio-culturală a comunității evreiești fac trimitere spre tema generală a sionismului și spre o nouă dinamică identitară din cadrul comunităților evreiești.

O a doua serie semantică desprinsă din titlurile periodicelor idiș are un conținut civic-politic reprezentat de titlul jurnalului Politicianul (*Der Politiker*) și Eroul (*Haghibor*). O a treia serie semantică relevantă de titlurile periodicelor este legată de problematica comunitară și ilustrează apariția în cadrul comunităților evreiești a unor personaje-autoritate generate de confruntarea dintre tradiție și inovație. Aceste titluri semantizează valențe sapențiale, afective și fiduciare ca de pildă: Sfetnicul (*Hajoetz*), 1874, Deșteptătorul (*Der Wecker*), 1896, Prietenul poporului evreul (*Der Jüdische Volksfreund*), 1877, Tălmaciul popular (*Der Volks Dolmetscher*), 1894.

Ultima parte a tezei este dedicată câtorva concluzii redactate într-o notă sintetică, referitoare la opiniile care se pot degaja pe marginea cercetării istoriei presei idiș. Acest tip de cercetare pune în evidență profilul multicultural al vieții intelectuale din România, subliniază potențialul cultural evreiesc în susținerea unei prese bogate și variate în limba idiș, reliefează modernizarea rețelei comunicaționale în rândul societății evreiești, indică coagularea unui nou tip de coeziune și sociabilitate la nivelul comunităților evreiești, ilustrează impactul marilor evenimente asupra comunității evreiești, conturează impactul sionismului în ceea ce privește profilul comunitar și identitar al evreilor. În esență, lucrarea oferă o privire din interior prin intermediul presei idiș asupra comunităților evreiești din spațiul românesc extra-carpatic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.